

Республика олобор ааспыт сул биир умнуп-лукат белиз түгэнинэн тимиер суол Алданга кэлиитэ буолбутун туһунан республика хаһыаттара балачча кизиник суруйдулар. Онон тимиер суол туугута туох да саарбажа суох Дьоккуускай туһаанытын тутуста. Кинини билигин хайдах да тохтоппоккун уонна бабарбытын да, бабарбатаһын да иһин, тохтор до табыллыбат. Олох көрдөбүлэ оннук. Саха дьонун дьолу-ыллык Улуу ээбит уга бизрэгэр кэлэн кэтиллэрэ чуолкайданна. Итинтэн биһиги, сахалар, куттаммыт ээрэри дьиксинэрбит, ытырыктарбыт үгүс. Ордук бу билигин күнүтэ өлбөөдүйөн, кэхтэн иһэр айылбабыт барахсан ити тимиер ылык сүпсүлгэнин уйуо, кириэхэтин иһин оһоруно дуо? Эрдэттэн сатабыл-лаахтык дьаһанматахха, уһуну-киэни толкуй-даан төрүөтүттээххэ, уруккулу саба тарыйан, үрдүттэн куоһулаан үлэни ыыттаахха, бука, сап сабаттан иһнэн тураахтыыр айылбабыт барахсан ытыра-сонгуура, энэлийэрэ үкүүрэ, ала-астарын ыччаттарын абырыра ачыыра бу-луо дии саныбын.

Томмот чиргэл буоруттан тирэммит тимиер тиһиликтэр Дьоккуускайга тингинэн кэлиэхтэ-ригэр диэри тыын ылар, өрөмүөннөнэр тохто-бул станциялара түөрт сиргэ тутулуохтаахтар. Ол курдук Томмот-Амма-Күргэлээх-Олень-Правая Лена станциялар тутуллан, дьон-сэргэ олохсийан олоһор бөһүөлөктэрэ буолуохтаах-тар. Итилэртэн биир улаханнара — Амма стан-

ция. Бу Амма өрүс бһын биер саамай кэрэ көстүүлээх, ураты айылбалаах сиригэр өрүс үрдүгэр тутуллара былааныммыт станция. Дьэ санааг эрэ, саха дьон, кыракий өрүс баһыгар тыһынчанан киһи олохсуйар бөһүөл-гэ тутулуннарына, бу өрүс туруга хайдах бу-луобай?! Кыыс Амма барахсан тын ылар, түөһүн мунгунан ыраас салгыны ээрийэн күн уотугар күлүмүрдүү оонньуур ыраас уугун ыс-пахтыыр, бар дьонун үөрдэр-көтүтөр ойбоно, бараммат-хороммот баайа бу манна эрэ баар эбээт. Ону болдомтобо ылбака бу үтүкэннээх айылба микроклиматын кэстибит да, Кыыс Ам-мабыт тыһын быһабыт, кэбиннэрэбит. Ол аата Саха сириг биер үтүкэннээх өрүһүн эһэр, буортулуур эрэ буолбатахпыт, ону аһан, саха дьонун — Амма, Чурапчы, Таатта олохтоохто-рун олохторун кытта огдулутабыт.

Дьэ итини учуоттаан, кэлэр кэскили санаан Амма оройуонттан таһыллыбыт народнай де-путаттар П.С.Онуфриев уонна В.Е.Васильев Амма өрүс баһыгар Амма станцияны туттарбат иһин элбэх үлэни ыыттылар, үгүс дьону кытта кэпсэтистилэр. Народнай депутаттар быбар-дааччылар накаастарын толорууга, оройуон-нар олохтоохторун инники кэскиллэрин туску-лаһынга ыттар үлэлэрэ, күнүтэ үтүкүтэр киини үөрдэр эрэ. Соторутаабы Урдүкү Сэ-биэт Президиумун чилиэнэ, бастайаннай ко-миссия председателэ Петр Семенович Онуф-риевы көрсөн Амма өрүһү харыстаһын болпу-руостарыгар кэпсэтистибит.

АММА ӨРҮС БАҔЫГАР БИЛИГИН ДА КУТТАЛ СУОҔУУР ДУО?

Эбэтэр АЯМ тимиер суолугар тутулуохтаах Амма станция туһунан

— Тимиер суол биһиги республикабы-тыгар кэлэрэ наада дуу, суох дуу диэн ыйытарын. Итинэн республика обще-ственнойгар араас санаалар бааллара биллэр. Утарааччылар да суох буолба-таһар. Мин санаабар, тимиер суол кэлэ-рэ наада. Маны дьэнкэхтик туһулуур ыстайылар республика бэчээтигэр тахсан турралар. Ол ээрэри маныаха инникини көрбөккө, тимиер суолу аҕала, тута оһорго эрэ дьулуһу өтөрүнэн оһорулла охсубат ноһооттоох буолуон сөп. Онон кэскиллээхтик тэриини, инни-кени өтө көрөн дьаһаныы хайдах да на-ада.

— Оччотугар ити тутулуохтаах станциялар айылбажа буортуу таһаарбат, айылбаны алдыаппат гы-на эрдэттэн сиһилии ырытыллан, дүүллэллиллэн тутулуохтаахтар дии саныыр буолларын?

— Оннук буолуохтаах этэ. Ол өссө бырайыак оһонулуон иннинэ тулааннаах оройуоннар былаастарын органнарыттан сөбүлэн ылыллыахтаах этэ да, бизрэмэтигэр оһонулуубатах. Ол ээрэри билигин да ити албаһы көннөрүгө бизрэмэ баар. Этилибитин курдук, Томмоттон ылата икки ардылара сүүсчакэли километраах 4 станция тутулуохтаах. Балартан Күргэлээх арыйы кыра, поезд көнөрү тохтоон ааһар сирэ. Оттон Амма станция биер улаханнара. Биһиги Амма баһыгар стан-цияны олох тутпат болпуруоһу туруор-сабыт. Итиннэхэ дьон санаатын билэри Саха омук бастахы конгресһын бири-эмэтигэр Амма, Хаҕалас, Мэнгэ-Хаҕалас оройуоннарын делегаттарын мунһан Дьоккуускайга кэлэр тимиер суол быһыаһын кылаабынай инженерэ, "Мосгипротранс" институт отделина ияльнига В.А.Позини өрүһүнчэрбиһпит. Көрсүүбүгэ респу-блика транспорга уонна сибээскэ мини-стрик солбууааччы И.В.Лукан уонна тимиер суол тутууну дирекциятын салайа-аччыта Ю.И.Винокуров кыттыбыттар. Делегаттар туруорууларын, ылынна-рылаах этиилэрин истан баран, "бу станцияны көнөрүгө эбэтэр олох суох кырага оройуоннар туруорсар буола-лахтарына, ол түмүгүнэн республика Правительствота биһинэхэ суругунан уларыты киллэрэбинэ, биһиги хаһы-тын баһаран оһорор кыахтаахпыт" диэн түмүккэ кэлбит В.А.Позин.

Биллэрин курдук, Амма баһыгар станция туттулар буолаһабына, өрүс айылбата айгырыыр, уута киртийэр, бэйэтэ олох кэхтэр кыахтаах. Итинэн сибээстээн Амма оройуонун обще-ственнота бу станцияны өрүстэн тэйи-тэр эрэ буолбакка, манна станцияны олох тутпат туһунан болпуруоһу туруор-ар. Бу этиини бырайыак кылаабынай инженерэ өйүүр эрэмнэни үөскэтэр.

— Ити тутулуохтаах Амма стан-ция биер саамай улаханнара буолу-охтаах дии эһтибит. Манна теһе киһи олохсуйуохтааба, теһе улахан бөһүөлэк тутулуохтааба биллэрий?

— Былаан быһыытынан Амма стан-цияга аһардас тимиер суол үлэһит 830 киһи олохсуйуохтаах. Бу дьон кэргэттэ-ринэн, оһолоруунаан — барыта 2660 нэһилиэнньэлээх бөһүөлөгү тутуохтут дии буолар. Ити ыстах суоттаһын дии саныыбын. Дингинэн, кырата уон-нан тыһынча нэһилиэнньэлээх бөһүөлэк үөскэри турар. Того диэтэххэ, бөһүөлэк дьон аһардас тимиер суол ити 2660 дьон аһардас тимиер суол ити үлэһиттэрэ уонна кинилэр кэргэттэрэ

эрэ. Хайа, бөһүөлөк буолан баран, араас хааччылар тэрилтэлэрэ, оһуолалара, детсадтара, онтон да атын тэрилтэлэрэ суох буолуо дуо? Итини тэнгэ оһон-ман-нан дьарыктанар араас кыра да, улахан да тэрилтэлэр кэлэн сыста түһүөхтэрэ. Бу үлүгүрдээх үчүгэй айылбалаах дой-дуга киһи эрэ олохсуйуон баһарар. Онон хайдах да кыра бөһүөлөгүнэн олохуо-хтут диэни киһи итэрэбит. Итинник ула-хан бөһүөлөк тутулуна да, айылбаны алдыатын, оту-маһы былаана суох кэр-ди таһара чуолкай. Ол барыта өрүс микроклимата бүтүнүү уларыыгар тириэрдиэрэ.

— Амма өрүс баһыгар тимиер суол станциятын туттарбат туһунан туруор-суугутун бырайыак кылаабынай инженерэ өйүүр үчүгэй эбит. Ити туһунан Урдүкү Сэбиэҕэ да, Прави-тельствога да туох дии саныыллар-ый?

— Урдүкү Сэбиэт биер саамай сүрүн бастайаннай комиссиятыгар — оһоруулаах куустэри сайыннарыы бол-пуруоһугар комиссия баар — тимиер суол болпуруоһа хаста да көрүлүбүтэ. Кэлин Алдан оройуонугар комиссия көһө сүл-дьэр мунһаба буһуобу. Онон бу болпу-руос көрүлүүнэ уонна биһиги туруор-суубуттар сөбүлэстилэр. Комиссия бу көһө сүлдьэр мунһабагар Правитель-ство, Транспорт уонна сибээс министр-ствота, АЯМ-ы тутта бары тэрилтэлэр салайааччылары уонна бырайыактаач-чылар кыттыны ылытылар. Кинилэр биһиги этиибитин ылынылар. Онон тимиер суол туттааччылар да, бырайыакта-аччылар да Амма өрүс баһыгар тутулу-охтаах станцияны атын станциялар икки ардыларын сыһарытан биэри суотугар тутпат туһунан болпуруоска сөбүлэстилэр. Оччотугар билигин биһиги республикабыт Правительствота чопчу Амма станция эрэ туһунан эһии уларыты суруйан, бырайыактааччы-ларга түһэриэн наада. Итинэн бу болпу-руос бүтэһиктээхтик уонна Амма өрүс айылбатын харыстаһынга түһаахтык быһарыллар кыахтаах.

Амма өрүс баһыгар тутулуохтаах станцияны тохтогуу тимиер суол тутуу-гар туох да ноһооту таһаарбат. Төтөрүтүн, таһарыллар ноһооту ачча-тыан эрэ сөп. Ол курдук 4 станция онну-гар су станция тутулуоһа. Кинилэр икки ардылара эрэ кэһээн, уһаан бизриэрэ.

Биллэрин курдук, Амма өрүс уутун баһытан эрэ толорунар. Онон ити баһыгар баар ойуурдара, халыг тыала-ра кэрдилиннэбинэ, өрүс уута олох ач-чыыр, тифээр уоһар да кыахтаах. Со-рохтор маһы кэрди таһаа сааба диэн этэллэр. Дьэ саарбахтыбын. Аһардас тыһынчанан киһи олохсуйар бөһүөл-гүн да тутууга теһеһөөх мас кэрди-лиэбэй, ойуур алдынабаһай?! Хайа, уон-на бырайыакка сурулла сүлдьэриһан Амма, Олень станцияларга олохтоох ту-туу базалара тэриллиэхтээхтэр. Теһе даһаны тимиер суол ылыһын сыттык маһын мисэстэтигэр оһорболлут диэн этэллэрин иһин, араас наһдаларга маһы кэрдиин син биер таһар. Ити тутуу олох-тоох диин аатыыр базалара тэриллэр буоллур да, аттыларыгар баар маһы көрөн оһорболторо биллэр. Онон бары өртүнэн эргичи толкуйдаан көрдөһө, Амма баһыгар тимиер суол станцията ту-туллара хайдах да табыллыбат. Комис-сия ити Алдан оройуонугар буолбут көһө сүлдьэр мунһабагар Амма оройуонун аатыттан народнай депутат В.Е.Василь-

ев кыттыны ылбыта. Быбардааччыла-рын накаастарын толорууга киһи өһөгүн бэлиэтиир наада.

— Оччотугар билигин Амма, Чурап-чы, Таатта, Хаҕалас, Мэнгэ-Хаҕалас — бизс оройуон олохтоохторун уонна Амма өрүс инники дьылбалара рес-публика Правительствота сайаапка-ны, ол эбэтэр уларытыны теһе түргэнник суруйан бырайыактаач-ларга түһэрэриһтэн тутулуота эбит дии?

— Оннук. Билигин Амма оройуонун дьаһалтата уонна оройуоннаабы Сэбиэ-тэ Амма өрүс баһыгар тимиер суол стан-циятын тутары олох тохтор туһунан туруорсан Правительствота сурук түһэрдилэр. Ол сурук Правительствота Председателин солбууааччы В.И.Бре-дихинга итинэн транспорт уонна сибээс министигэр И.Д.Черовка киһирэн тууар.

— Амма өрүһү, киһи айылбатын хар-ыстыыр наадаһын туһунан бөрт эл-бэхтик кэпсэтиһит, суруйдууб даһаны. Ити элбэх кэпсэтиилэри олоххо киллэрэ, бу Саха сириг биер ыраас уулаах өрүһэ дьонго-сэргэбэ өрүү туһалыы турарын туһугар тугу оһоруоһа, туох дьаһалы ылыахха сөбүй? Итинэн Эн санааг хайдыгар?

— Кырдык, билигингэ Амма өрүс айылбата кэрэтин туһунан кэпсэтиһит эрэ. Кинини араһааччылыр, көмүсүүр биер даһаны государственной докүмун суоһ. Мин санаабар, Амма өрүс айылбата булда-алда, ото, бурдуга саха нуоротун бүтүмүнүн кизин тутуута, ба-раммат-хороммот баайа-дуола. Онон биһиги бу өрүһү хайа кыалларынан көмүсүүр, харыстыах тустаахпыт. Ол инниттэн Амма баһын заповедник оһорор туһунан болпуруоһу туруоруоһу-отун наада. Заповедник теһе кэһири-ханнык сирдэри хаһан оһонулуон сөбүй? Манна хас да варианы ырытан көрөр наада. Ол курдук Амма, Алдан, Өлүөхүмэ өрүстэр тардыларынан, эбэтэр Амма, Алдан, Лена өрүстэр тарды-ларынан көрөн заповеднигы оһордоһо сүүһүнэн тыһынча квадратнай кило-метр иннээх сир хаһылабыт. Итинник заповеднигы тэрийин Амма, Алдан, Хаҕалас, Мэнгэ-Хаҕалас, Өлүөхүмэ оройуоннарын олохтоох сахаларыгар, Алдан эбэнкилэригэр, республикага барытыгар даһаны сүрдээх улахан суол-талаах буолуо этэ. Бу болпуруоһунан, народнай депутаттар буоларбыт быһыытынан, В.Е.Васильевтынын биһиги дьарыктана сүлдьэбит. Итиннэхэ туһааннаах оройуоннар олохтоохторун санааларын, кинилэр ноһунан биһиги "Саха сирэ" хаһыат бөһүө аһиэхпитин, билиэхпитин баһарарбыт. Онон бу биер ураты суолталаах, кэскиллээх болпуру-оска общественность туох санааларын хаһыатынан биллэрэрэ буоллар, махта-ныах эрэ этибит. Ол кэпсэтиһини түмүгүнэн уонна урукку да этилэргэ олобуран Правительствота, Экология министрствотугар туруорсан заповед-нигы тэрийэр туһунан аналлаах уураабы ылыннардахтыынара, Амма өрүс кэрэ айылбатын харыстыыр, бу өрүһү батан оһорор саха дьонун олоһор куттал суоттаабат буолуутун хааччылар кыахта-набыт.